

INDUSTRIENS SPOR I NATIONALPARK KONGERNES NORDSJÆLLAND

INDUSTRIENS SPOR I NATIONALPARK KONGERNES NORDSJÆLLAND

Nationalpark Kongernes Nordsjælland er en af Danmarks største og smukkeste nationalparker. Den rummer et ual af spor fra fortiden, ikke mindst de store slotte som Kronborg, Fredensborg og Frederiksborg. Men kongemagten har sat sit aftryk i alle kroge af nationalparken. Især i form af de mange industriminder, der vidner om produktion af alt fra klæde til kanoner til skibe.

I begyndelse af 1700-tallet etableredes et kanalsystem fra Arresø til Roskilde Fjord. I 1750'erne udviklede Frederiks Wærk sig til en større fabriksvirksomhed med en statslig produktion af krudt, kugler og kanoner. Senere kom der en lang række andre fag og virksomheder til det lille samfund, der rummede både boliger, skoler, og forsg. Et af Danmarks største militære-industrielle komplekser var skabt.

I Hellebæk anlagdes allerede i begyndelsen af 1600-tallet en hammermølle. Den udvikledes til en regulær fabrik med en omfattende produktion af hånd- og skydevåben. Den fik navnet Kronborg Geværfabrik. I takt med udviklingen oprettedes der flere værksteder og boliger til de mange arbejdere. Fælles for Frederiksværk og Hellebæk var, at de i vid udstrækning var baseret på udenlandsk viden og arbejdskraft.

NATIONALPARK KONGERNES NORDSJÆLLAND

Nationalpark Kongernes Nordsjælland er et skatkammer for naturskere. Her kan du opleve noget af Danmarks rigeste natur og enestående kulturspor fra fortiden. Tag på opdagelse i Danmarks næststørste nationalpark og oplev havørnens majestætiske vingeslag over Gribskov, bævernes spor ved landets største sø Arresø eller se lyn-gen blomstre på Melby Overdrev. Se sporene efter vores forfædre gemt i kobberbelagte slotstårne, gamle borgmure, snorlige skovveje og tunge jættestuesten. I nationalparken møder du historiens og naturens vingesus – og mærker hvordan fortiden vækkes til live i nutiden.

NATIONALPARK KONGERNES NORDSJÆLLAND
Klostergade 12, DK-3230 Græsted
nationalparkkongernesnordsjaelland.dk

1

Foto: Frank Allan Rasmussen

DEN RØDE RUTE: FREDERIKSVÆRK

FREDERIKSVÆRK er Danmarks første fabriks by. Frederik 4. lod i 1717 en kanal grave, og hermed skabtes forudsætningerne for at den industrielle udvikling kunne begynde. Fabrikken historie går tilbage til 1700-tallets begyndelse, og værket er opkaldt efter dets grundlægger Frederik 5. Her fremstilledes krudt, kugler og kanoner til den danske hær og flåde.

1 GJETHUSET er en af Danmarks ældste industribygninger. Dets historie går tilbage til 1760'erne, hvor det blev opført til brug for J.F. Classens kanonstøberi. Gjethuset blev i 1858 overtaget af den københavnske industrialist Anker Heegaard. Han omlagde krigsproduktionen til gryder, pletter og pander. I 1929 blev virksomheden fusioneret med De Forenede Jernstøberier A/S, der brugte den imponerende bygning som støberi og maskinværksted indtil 1970-erne. I dag fungerer det smukke hus som koncert-, møde og udstillingssted.

Gjethuset, Gjethusgade 5, 3300 Frederiksværk

2 PALÆET er opført i perioden 1794-1804 som bolig for Frederiksværks inspektør, E.P. Tscherning. Her voksede hans søn A.P. Tscherning op. Han var en af grundlovgiverne. Palæet blev senere hjem for Anker Heegaard-familien. Bygningen er fredet.

Palæet, Torvet 1, 3300 Frederiksværk

Foto: Frank Allan Rasmussen

3

Foto: Frank Allan Rasmussen

3 ARSENALET OG PROJEKTMAGASINET blev opført i 1800 til brug for Det Kongelige Artilleri- og Raketkorps. Her udførte Andreas Schumacher en række eksperimenter med krudtdrevne raketter. Han blev i 1816 udnævnt til chef for raketkorpset. Han udviklede også en tidlig udgave af et orgelskys. De såkaldte espingoler, der blandt andet blev brugt i de slesvigske krige 1848-50.

Arsenalet, Torvet 18-20, 3300 Frederiksværk

4 TURBINEHUSET Det gule hus blev opført i 1930'erne. Turbinen forsynede De Forenede Jernstøberiers værksteder med elektricitet.

Turbinehuset, Torvet 45, 3300 Frederiksværk

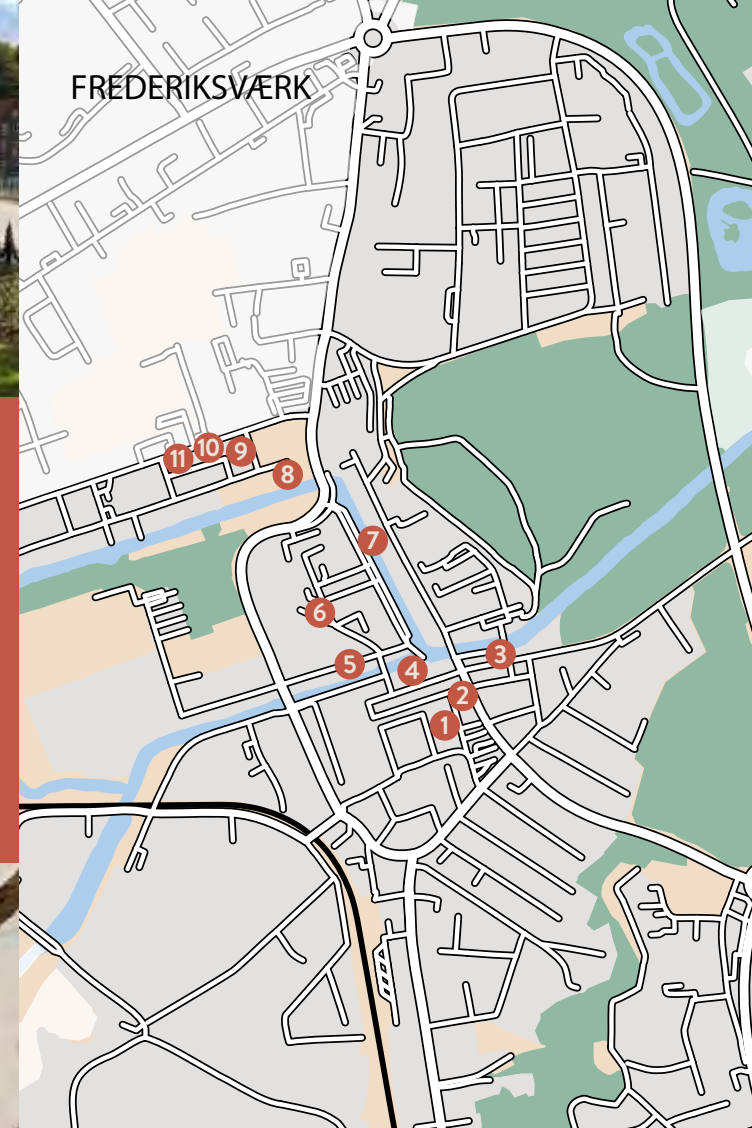
Foto: Frank Allan Rasmussen

5 STRANDGADE var oprindelig byens hovedgade. Her ligger en række bygninger, hvis historie går tilbage til 1760-erne.

Mel- og slibemøllen blev opført omkring 1800 med en melmølle i den østre og en slibemølle i den vestre del af bygningen. I 1839 blev huset ombygget til sabel- og knivfabrik med esser, ovne og presser. Værkstedet blev drevet af vandkraft. (**Strandgade 1**).

Von Würdens Hus blev opført i 1830-erne som bolig for smede. Huset er opkaldt efter mekanikeren Martin Frederik von Würden, der var hjernen bag en af de første danske dampmaskiner. (**Strandgade 7**).

FREDERIKSVÆRK

8

Foto: Frank Allan Rasmussen

Messingværkstedet er opført i 1760-erne til generalmajor Classens arbejdere. Senere blev det indrettet til messingsigteværksted. Fra 1790-erne blev det taget i brug som bolig for værkets inspektør Peder Falster. Huset er fredet. **(Strandgade 12).**

Rebslageriet er også et Classen hus. Det er opført i 1760-erne som bolig for hans arbejdere. Senere blev det omdannet til rebslageri. Huset er fredet. **(Strandgade 20-22).**

Arbejderboliger, Strandgade, 3300 Frederiksværk

6 KOBBERVÆRKTET blev etableret af englænderen Thomas English. Der er nu kun hovedhuset tilbage. Det opførte han til sig selv og sin familie. På den store grund bag huset anlagde han sammen med sine sønner et stort, vandrevet kobberværk. Råkobberet kom fra Rørås i Norge. Produkterne blev afsat til Den Danske Mønt og til Den danske Flåde.

Kobberværkets, Vælværksstræde 5, 3300 Frederiksværk.

7 ARRESØ KANAL blev gravet efter ordre fra Frederik 4. Vandkraften blev først brugt til at drivet et agatsliberi. Senere i 1750-erne leverede kanalen kraft til en teknisk avanceret kanonsmedje. Ekspert fra Paris og Strasbourg blev hentet til Danmark for at drive fabrikken. Smedjen blev i 1756 overtaget af Classen, som tilføjede et kanonstøberi og et krudtværk. Han lod endnu en kanal grave. Den forsyndede krudtværkets stamper, møller og valser med energi.

Kanalerne, Torvet og Allégade, 3300 Frederiksværk.

8 KRUDTVÆRKTET blev etableret i 1756. Det forsyndede den danske hær og flåde med krudt. Der var også en større produktion af jagtpatroner og sprængstoffer. Krudtværksmuseets bygninger er fra perioden 1850-1890. De indeholder mange bevarede og stadig funktionsdygtige maskiner, hvoraf nogle stadig er vandrevne. Udenfor selve museumsområdet findes over 80 større og mindre produktionsbygninger, funktionær- og arbejderboliger samt magasiner.

Krudtværksområdet, Krudtværksalléen, 3300 Frederiksværk.

9 BØDKER- OG SNEDKERVÆRKSTED blev opført i 1830'erne. Det rummede desuden et kontor og en borgerstue. Bødkerne var uundværlige idet det færdige sortkrudt opbevarede i tønder. I gavlen ses et klokketårn. Klokken har været brugt til at kalde de ansatte til og fra arbejdet.

Bødker- og snedkerværkstedet, Syrevej 7, 3300 Frederiksværk.

10 TRÆKULSBRÆNDERIET er en af Frederiksværks ældste bygninger. Det blev opført af Classen. Bygningen fungerede helt frem til 1960-erne som trækulsbrænderi. Trækul er en af de tre ingredienser i sortkrudt. Ovne, kar og redskaber står intakte i det imponerende hus, der er muret i kampesten.

Trækulsbrænderiet, Krudtværksalléen 8A, 3300 Frederiksværk

11 SVOVL- OG SALPETERMAGASINET er opført i 1760-erne. Det blev oprindeligt anvendt som magasin for svovl og salpeter begge ingredienser i sortkrudtet. Husets metertykke mur er opført i kampesten. Bygningen var oprindeligt i to etager og forsynet med kviste.

Svovl- og Salpetermagasinet, Krudtværksalléen 10, 3300 Frederiksværk.

DEN GULE RUTE: ESRUM

1 ESRUM KLOSTER blev grundlagt i 1151 og det voksede støt frem til 1536, hvor det i forbindelse med reformationen blev nedlagt. Klostrene var videnscentre. Munke forlod deres hjemegne drevet af religiøs overbevisning. Med sig tog de viden om medicin, skriftsprog, teknologi og agerdyrkning.

2 ESRUM MØLLE Da munkene kom til Esmum, havde de vandmøleteknikken med, men det var den foretagsomme Christian 4., der ændrede vandets løb, og lod en ny mølle opføre. Den brændte i 1854, men man kan stadig følge vandet, se mølledammen med dens stigborde, det nye vandhjul og en fungerende melmølle.

Esmum Kloster og møllegård, Klostergade 12, 3230 Græsted

3 ESRUM KANAL skærer sig gennem landskabet fra Esmum Sø via Snævret skov til Dronningmølle. Kanalen er over 9 kilometer lang og ca. 1,5 meter dyb. De enorme mængder jord og sten blev fjernet af 400 arbejdsfanger, lokale bønder og soldater. Kanalprojektet var tvunget frem af nødvendighed. Efter engelskrigene i 1800-tallets begyndelse manglede man træ og brænde i København. Ved hjælp af hestetrukne pramme transporterendes træstammerne frem til Væltningen.

Rishavevej P-pladsen, 3230 Græsted

4 VÆLTNINGEN i Snævret skov. Her blev stammerne rullet ned ned af skråningen, omlastet og transporteret videre ud til de ventende skibe i Øresund. Der findes en offentlig gangsti langs kanalen. Undervejs kan man se resterne af en krudtmølle. Kanalen var i brug fra 1805 og frem til 1873, hvor den blev afløst af en ny teknologi, nemlig damplokomotivet på Gribskovbanen.

Foto: Frank Allan Rasmussen

Foto: Frank Allan Rasmussen

Foto: Frank Allan Rasmussen

Foto: Frank Allan Rasmussen

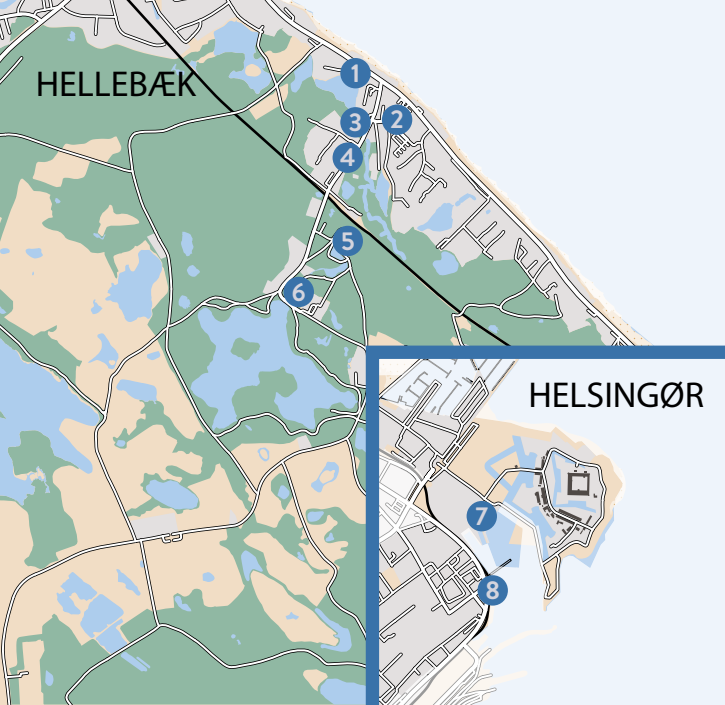

Foto: Frank Allan Rasmussen

Foto: Tine Uffelmann

DEN BLÅ RUTE: HELSINGØR OG HELLEBÆK

HELLEBÆK ligger smukt placeret ved Øresund. Byen ligger på den gamle kystskrænt, som rejser sig 20 meter over havets overflade. Den store højdeforskel er forudsætningen for brugen af vandkraft til en af danmarkshistoriens mest spændende industrieventyr.

1 KONGENS MØLLE blev anlagt i 1576 af Frederik 2. ved Hellebækkens udløb i Øresund. Den skulle først og fremmest bruges til at forarbejde korn til mandskabet på Kronborg Slot. Christian 4. havde både brug for jern og våben til sine mange forsvarsbyggerier. Han anlagde også et stort kanonstøberi i Helsingør. Efter støbningen blev kanonerne transporteret til Hellebæk for at blive udboret. I 1681 omlagde Christian 5. møllen til fabrikation af geværer. I 1850-erne blev møllen udvidet og forsynet med det sidste nye indenfor værktøjsmaskiner.

Nordre Strandvej 125 D, 3150 Hellebæk

Foto: Frank Allan Rasmussen

Foto: Frank Allan Rasmussen

Foto: Frank Allan Rasmussen

Foto: Tine Uffellmann

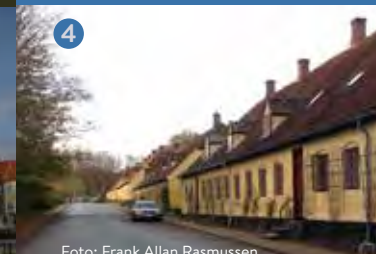

Foto: Frank Allan Rasmussen

Foto: Tine Uffellmann

6 TURBINEHUSET er en industrihistorisk perle. Det blev opført i 1896 som en del af det daværende bomuldsspinderi. Det brændte i 1943, men blev genopført. I dag rummer huset en udstilling og en detaljeret model af Hellebæk fabriksby.

Bøsssemagergade, 3150 Hellebæk.

7 HELSINGØR SKIBSVÆRFT OG MASKINBYGGERI A/S blev grundlagt i 1882, og udviklede sig til en af de største skibsbygningsindustrier i Danmark. I 1957 var der over 3.500 ansatte. Værftet byggede blandt andet skibe til DSB og DFDS og ØK. I 1980-erne tvang de internationale konjunkturer værftet økonomisk i knæ og det måtte dreje nøglen om i 1983. Dele af produktionsbygningerne er nu omdannet til Kulturværft og en af dokkerne rummer det maritime museum M/S Søfart.

Kulturværftet, Allegade 2, og M/S Søfart, Ny Kronborgvej 1, 3000 Helsingør

8 FAIRBAIRNES KRAN med sin karakteristiske røde farve og krumme form er fra 1862. Den er fremstillet af W. Fairbairns maskinbyggeri i Manchester. Den var med sin løftekapacitet på 10 ton oprindelig en af landet stærkeste kraner. Den står på et granitfundament med kong Frederik 7.s navnetræk indhugget.

Kranen, Havnegade, 3000, Helsingør

Foto: Tine Uffellmann

2 HELLEBÆK KLÆDE- OG TÆPPEFABRIK blev etableret som et aktieselskab efter geværfabrikens lukning i 1870. Afgørende for etableringen var, at der var den fornødne arbejdskraft til stede, at man havde adgang til vandkraft og boliger til de ansatte. Frem til første Verdenskrig udvidedes produktionen og man forsøgte løbende at forbedre forholdene for arbejderne. Krigen medførte imidlertid vanskeligheder med at skaffe råvarer. Efter krigen vendte konjunkturerne igen, men kun for en kort periode. I 1929 brændte klædefabrikens hovedbygning, og den økonomiske afmatning i 1930-erne ramte hårdt. Efter anden Verdenskrig oplevede man en opblomstring, men i 1977 måtte man opgive produktionen.

Hellebæk Klæde- og Tæppefabrik, Nordre Strandvej 119

3 PROBERHUSET med den karakteristiske skorsten blev opført i 1847. Huset er det ældste af sin art i Europa. Ordet "probere" er et ældre ord for at prøve. Huset fungerede som prøvested for de geværer, som blev fabrikeret på stedet. De færdige våben blev senere indskudt i skoven ved Fandens Mose. Huset er fredet.

Bøsssemagergade 19, 3150 Hellebæk

4 ARBEJDERBOLIGERNE ligger i snorlige række op ad bakken mod Hammermøllen. Her boede de arbejdere og deres familier, der var knyttet til fabrikken. En af de største grupper var bøsssemagerne. Derfor har vejen det specielle navn, Bøsssemagergade. Gaden var beboet af både arbejdere, mestre og håndværkere, som var en del af byens fabrikssamfund. Der har også været både bageri, smedje og skole i gaden. I folkemunde blev de lige numre (26-48) kaldt for "Tallerkenrækken", mens de ulige numre (3-13) blev kaldt "Tinnrækken."

Bøsssemagergade, 3150 Hellebæk

5 HAMMERMØLLEN fungerede som grundstammen i den militære produktion i Hellebæk. Den første Hammermølle blev opført i 1598. Denne mølle blev dog sandsynligvis ødelagt i Carl Gustav Krigene i 1650-erne. Den nuværende smukke Hammermølle er opført i 1765. Her har produktionen bl.a. omfattet geværer, blankvåben, bajonetter og pistoler. Omkring år 1800 havde fabrikken ca. 500 arbejdere. Geværfabrikken blev nedlagt i 1870.

Hammermøllen, Bøsssemagergade 21, 3150 Hellebæk